

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 2. No. 7. 1938

İBNİ SİNA

(Hayyibni Yakzan)

Uyanık oğlu Dirinin hayal, gazab ve şehvet üzerine temsilleri

Dr. A. Süheyl Ünver

Hayyibini Yekzanın Arabca metni Avrupada basılmışdır. Kütüphanelerimizde el yazması müteaddid nushaları vardır. Bizde de ilk defa bunu tarafından tashih edilen mutena bir nushasından Türkçeye terceme eden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ord. Profesörlerinden Şerefeddin Yaltkayadır. Bunun Arabça ve Türkçesi İBNİ SİNA'nın 900 üncü yıl dönümü münasebetile Türk Tarih Kurumunun basdırdığı İBNİ SİNA kitabına derç edilmiştir. Arabcaya derin bir vukufu olan Rrof. Ş. Yaltkayanın bu tercemesi ve ilâve ettikleri iki mukaddime çok kıymetlidir. İşte bu makaleye bu tercemeden istifade ile akıl, vâhime, muhayyile ve diğer iç ve dış kuvvet ve hasseler hakkındaki temsili ilk kısmı ve bu arada hayal, gazab, ve şehvet üzerine Uyanık oğlu Diri (Hayyibini Yakzan) ın temsilleri alınmıştır. Bu satırlar dikkatle okunmağa değer. Alt tarafının da İBNİ SİNA eserinde sayın Profesörün tercemesinden okunmasını tavsiye ederiz.

Profesör Ş. Yaltkaya Hayyibini Yakzan'ın iyi anlaşılması için Orta zaman Filozoflarının Komogoni, Rubiyat ve Bioloji hakkındaki telâkkilerini ilk mukaddimede izah etmişlerdir.

İkinci mukaddimede İBNİ SİNA'nın şarkda ilk defa felsefi ve remzi hikâye yazmış bir şahsiyet olduğunu öğreniyoruz. Eski Yunanlılar tarafından bu tarzda yazılmış bir hikâyeden ilk defa kitaplarında yine bu değerli hekim ve Filozofumuz bahsetmiştir. Huneyn bin İshak tarafından Yunancadan Arabçaya terceme edilmiş olan bu hikâye (Selamanü Ebsal) ismini taşır.

Ayrıca İBNİ SİNA'nın da bir (Selamanü Ebsal) i vardır. Demek bundan ilk ilhamı alıp Şarkda ilk defa böyle bir hikâye yazan

İBİNİ SİNA

Nefsi natıkanın Marifeti hakkında

İbni Sinanın risalesinden iktibas eden
Müderris Mirza Mesut Baykal
Veliyüddin Kütübhanesi memuru

Türk âlimleri büyük Türk âlim ve hekimi *İbni Sina*'nın tıbbî ve felsefî metinleriyle çok meşgul olmuşlardır. Bu metinlerin tercemelerile meşgul olan âlimlerimizden *Prof. Şerefeddin Yalkaya* bu risalei nefis metnini Beyanülhak Mecmuasının 87, 90, 92, 94 ve 96 numaralı nüshalarında tefrika eylemiştir. Bundan habersiz olarak ben de *İbni Sina* ihtifali vesilesile bunu tekrar terceme etmiştim. Tercememin arasından *İbni Sina*'nın nefse müteallik irat ettiği mevzulardan bir kısmını seçerek buraya koydum. Muhterem üstat Ş. Y. vaktile bunu tamamen neşretmiş olduklarından bu seçme kısımlarla iktifa ettim. Bu satırları okuyanlara üstadın mezkûr mecmuanın 1326 senesi koleksiyonuna müracaatle *İbni Sina*'nın nefis hakkında din ve felsefe bakımından fikirlerini tamik etmelerini tavsiye ederim. Bu tercememde Veliyüddin efendide 3237 numarada kayıtlı nüsha esas tutulmuştur.

— Nefsin cevheri, beden cevherine mugayirdir.

— Nefisten maksat herkesin kendisine (ben) sözile işaret ettiği şeydir.

— İnsanların en çoğu ve mütekelliminden bir çokları insanın hakikatini ve ben ile işaret olunan şeyi ancak mahsûs bedenden ibaret zânnetmişlerdir (Bu zan fasit bir zandır).

— Bedenden ayrı olan (nefis) cisim olmadığı gibi cismanî de değildir. Belki o kalıptan ibaret olan şu bedene feyezân eden, hayat veren ve cevherini istikmal etmek, Allahını tanımak ve malûmatlarının hakikatlerini bilmek gayesile ulûm ve maarifin iktisabında bedeni alet ittihaz eden cevheri ruhanidir. Cevheri ruhanî, bu alet vasıtasile, Allaha rücu için istidat kazanır ve sonsuz bir saadet içinde meleklerden bir melek halini alır.

— Ey âkil düşün ki senin bugünkü benliğin bütün hayatında mevcut olan benliğindir. Bunun içindir ki sen macerayı ahvalinden

bir çoklarını hatırlarsın. Öyle ise senin benliğin sabit ve müstemiridir. Bundan şüphe etme. Halbuki bedeninin ve bedeninin eczası sabit ve müstemir değildir. Her vakit tahallül ve intikas halindedir. (Bu cihetle) insan bedeninden tahallül eden mikiare bedel, gıdaya muhtaçtır. Gerçekten beden hem har, hem ratıptır hararet rütubeti tahlil ve hatta büsbütün ifna eder. Nitekim daima ateşe bırakılan su, bir damla kalmayınca kadar tahallül eder. Bundan dolayı az bir zaman insandan gıda gesilirse zayıf düşer, takriben bedeninin dörtte biri eksilir. Şu halde yakinen bellidir ki yirmi sene zarfında eczayı bedeninden hiç bir şey kalmamıştır. Halbuki bu müddet zarfında ve bütün hayatında bile zatının bacasını bilirsin. Demek ki senin zatın bedenine ve bedeninin zahiri ve batini cüzlerine mugayirdir. Bu (birinci) bürhan bize kayıp kapısını açacak büyük bir bürhandır. Zira nefsin cevheri vehimlerden kaıptır.

— İnsan özendiği bir iş hakkında kendisini hazırlar ve der ki ben şunu yaptım ve yahut ben şunu yapacağım. İnsan bu halette iken, bedeninin bütün eczasından gafil bulunur...

İnsan filân şeyi gözümle gördüm ve hemen o şeyi arzu ettim ve yahut ondan nefret ettim der. Bunun gibi elim ile tuttum, ayağım ile yürüdüm, dilim ile konuştum, kulağım ile işittim ve filân şey hakkında tefekkür, tahayyül ve tevehhüm ettim der. Öyle ise insanda bütün bu idrakler ve bütün bu fiilleri toplayan bir şey vardır... Eczayı bedenden hiç bir cüz bu idrakler ve fiillerin toplandığı bir yer olamaz. Çünkü kulak ile görülmez, göz ile işitilmez, kol ile yürünmez, ayak ile tutulmaz. Şu haldé insanda bütün bu idrakler ve fiilleri toplayan bir şey vardır ki eczayı bedene mugayir olan ve ben ile işaret olunan insan hakikati bundan ibarettir, bedeninin ötesinde bir şeydir.

— İnsanın hüviyyet ve bedenine mugayir olan bu (nefsin) cisimse cismanî olması da imkân haricindedir. Aksi takdirde bu (nefsin) dahi beden gibi münhal, seyyal, kevin ve fesada kabil olması hayatın başından sonuna kadar baki kalmaması icabeder. Şu halde cism ve cismanî olmıyan bu (nefs) cevherdir, ferddir, Ruhanıdır. Hatta o ilâhî bir nurdur ki mahsûs olan şu kalıpta kalıbın istidadı sebebiyle münteşirdir. Kalıbın istidadı ise insanî mizaçtır. İnsanî mizaç, bedeni nefsi natıkanın taallukuna müstait kılar. Ruh kelimesini de benim ruhum diye Cenabıhakkın kendisine izafe etmesi, ruhun cism ve cismanî olmayıp ruhanî cevher olduğunu gösterir.

İnsanın hakikati olan cevher, ölüm denilen hadise vukua gelip bedenden müfarekat ettikten sonra fanî olmaz ve çürümez. Belki o, yüksek halikının bekasile bakîdir. Filhakika nefsin cevheri bedenın cevherinden daha kuvvetlidir. Çünkü nefis, şu bedenın muharriki, müdebbir ve mutasarrıfıdır. Beden ise nefsten münfail ve ona tabidir. Şu halde nefesin bedenden ayrılması bedenın vücut ve bakasına zarar vermiyorsa — ki zarar vermiyor, çünkü beden ölüde de mevcuttur — Nefsin vücut ve bakasına zarar vermemesi daha münasıptır.

— İnsan uykuda iken, havas ve idrakleri batıl ve ölü gibi olur. Uyuyan bedenın hali ölünün haline benzer. Nitekim Resulullah (A. m.) uyku ölümün kardeşidir demiştir. Bununla beraber insan uykusunda bir çok şeyler görür ve işitir. Menamatı sadıkada yakazade idraki müyesser olmıyan umuru gaibeyi bile idrak eder. İşte bu da nefsin cevherinin bedene ihtiyacı olmadığına, bilâkis bedene mukarenetle zayıfladığına, bedenın batıl ve işlemez kalmasıyla daha ziyade kuvvetli bulunduğuna bürhanı katidir.

— Beden öldüğü ve harap olduğu zaman beden hapsinden kurtulmuş olan nefsin cevheri, ilim, hikmet ve ameli salih itibarile kâmil bir cevher ise, bir iğnenin büyük bir miknatis dağına incizap etmesi gibi envârı ilâhiyeye ve melâi alâye incizab eder.

— İnsan nefsi, üç kısmın birinden hali kalamaz: İlim ve amel itibarile ya kâmil veya nakıs ve yahut birinde kâmil, diğesinde nakıs olur. Üçüncü kısım dahi iki kısma bölünür: İlimde kâmil, amelde nakıs ve yahut amelde kâmil, ilimde nakıs.

— Cenabı hakkın ilk evvel yarattığı şey, cevheri ruhanıdır. Ruhani cevher, nuru mahzdır. Binefsihi kaim olup cisim veya madde de değildir. Zatını ve halikını müdriktir, o, akli mahzdır.

— Cenabı hakkın ilk yarattığı şeyin ruhanı cevher olduğunun sıhatinde hükemai ilâhiyon ve enbiya müttefiktiler [1].

— İlk yaratılmış olan aklın üç türlü taakkülü vardır: 1 —

[1] İbni Sina, ruh nazariyesinde din ile felsefenin tesadümüne mahal bırakmamaya pek ziyade ehemmiyet vermiştir. Bunu temin için hayli üzülmüştür. Filhakika vazıhan görülüyor ki müşarünileyh ruh meselesinde bir hadde kadar felsefenin rehberliğile yürümüş fakat, bu haddi müteakip felsefeyi dinin tahti hakimiyetine terkederek nususı şer'iyenin ilhamatını kendisine mişkâtı hıdayet ittihazlemiştir. Hatta Camkiti şarihinin tahkikine nazaran müşarünileyh, taanmüm etmiş olan kanaatine rağmen, şariin ihbari veçhile haşri cismaniye bile kail olmuştur.

(Tarihi edyan s. 250 profesör bay Şemsettin)

halikını taakkul eder, 2— Zâtının vacib bilevvel olduğunu taakkul eder, 3— Zâtının bizatihi mümkün olduğunu taakkul eder.

— İlm ve amelde kâmil olmak için insan ahlâkan ifrat ve tefritten sakınmalı, itidalı muhafaza etmelidir. Kuvvei şehvaniyenin ifrat ve tefrit cihetleri üzere olmayıp mütevassıt ve mutedil derecesi olan iffeti ihtiyar etmelidir. Kuvvei gazabiye hasebile mütehevvir veya ceban olmamalı, belki bunların ortası olan şecaaatla muttasıf olmalıdır.

— İnsan maişette de hikmet sahibi olmalıdır. Maişette hikmet kendisile başkaları arasında hüsnü tebirden ibarettir. Bu hüsnü tedbir, bir insanın ya hususî ailesine karşı olur ki bu, karı ve koça, baba ve evlâd, malik ve memlûk arasında olup biten bir hikmettir.

— Maişette hikmetin ifratı cerbeze, tefriti belâhettir.

— İffet, şecaaat ve hikmetten ibaret olan üç hasletin mecmuu, adalet tesmiye olunur. Kendisinde şu üç haslet bulunan insan, üstelik hakaiki eşyaya ilimden ibaret olan hikmeti nazariye sahibi dahi olursa ilm ve amelde kâmil kimseler zümresinden olur.

— Nefsi insanın hakikat ve evsafını yani cism ve cismanî olmadığını, beden fanî olduktan sonra nefsin ya nimet veya azâp içinde bakî kaldığını da bilmelidir.

— Cenabı hakka yakınlık, ilm ve amelin derecesine göre eksik veya ziyade olabilir. İlimde kâmil olup amelde kâmil olmıyanlara, dünyadaki hayatlarında işledikleri çirkin ameller sebebiyle husule gelen zülmanî halât infisah edip bunların yerine yavaş yavaş nuranî halet yerleşinceye kadar bir müddet âlemi ulvî kapalı kalır.

— Amelde kâmil olup ilimde kâmil olmıyan orta dereceli insanlar.. ne hakaiki ulumun ve ne de tenzilât ve tevilâti ilâhiyenin esrarını bilmiyenlerdir.

Farabî ve İbni Sina'yı tekfir

Dr. A. Süheyl Ünver

İbni Sina'yı (980 - 1037) felsefi fikirlerinden dolayı zamanında çekemiyen bir takım muasırları onu tekfir etmişlerdir. İşte Hekim oğlu Ali paşa kütüphanesinde 580 numarada kayıtlı kanunun baş sahifesinde şu ilâve vardır. Muallim Bakî Gölpinarlı tarafında